

Hrvatski i bosanski jezik u RBiH (1992–1995) u svjetlu teorije jezičkog imperijalizma: jezička politika i školstvo

JASMIN HODŽIĆ

*Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu, Hasana Kikića 12,
BiH – 71000 Sarajevo, jasmin.hodzic@izj.unsa.ba*

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

V prispevku sta obravnavana hrvaški in bosanski jezik v Republiki Bosni in Hercegovini (RBiH) v obdobju od 1992 do 1995, in sicer z vidika jezikovnih pravic in jezikovne diskriminacije. Razprava se osredinja na teoriji lingvistične pravičnosti in lingvističnega imperializma v neposredni povezavi z vprašanjem maternega jezika v izobraževanju in pedagoški praksi. Ob vsebini pravnih dokumentov v prvi polovici devetdesetih let, ki se navezujejo na rabo jezika v šolstvu in širši družbi, je podana analiza družbene ureditve jezikovnih vprašanj ter različnih družbenih praks. Gre za analizo aktualnega zapostavljajočega, raznarodovalnega in ločevalnega modela izobraževanja v nasprotju z zaželenim povezovalnim, nerazlikovalnim in neločevalnim izobraževalnim sistemom.

The paper discusses the Croatian language and the Bosnian language in the Republic of Bosnia and Herzegovina (1992–1995) in the context of the discussion on language rights and in the context of the discussion on language discrimination, especially regarding the theory of linguistic justice and the theory of linguistic imperialism, which is also directly related to the issue of native language in education and pedagogical practice, both in the past and today. An analysis of the social arrangement of language issues is provided with concrete examples of the contents of legal documents in the first half of the 1990s, which is connected to the language in education and wider society, with a special analysis of the specific social practices. This is an analysis of the present practically existing discriminatory, assimilating and segregationist models of education, as opposed to a desirable integration, non-segregationist and non-discriminatory education system.

Ključne besede: hrvaški jezik, bosanski jezik, školstvo, pravo, pravičnost, imperializem

Key words: Croatian language, Bosnian language, education, law, justice, imperialism

---

Uvod

U pogledu rasprave o jeziku i bosanskom društvu danas je možda najviše u Bosni i Hercegovini u fokusu tema jezika i školstva preko fenomena „dviije škole pod jednim krovom“, a koji se najprije odnosi na škole u Federaciji Bosne i Hercegovine,

odnosno, na dijelove bosanskohercegovačkog društva u kojima dolazi, uslovno rečeno, do međusobne borbe između hrvatskih i bošnjačkih nacionalnih društvenih interesa. Međutim, zapitamo li se o počecima egzistiranja savremenih paralelnih školskih sistema u Bosni i Hercegovini, na nivou očiglednosti možemo uvidjeti da su oni prirodni dio i direktni nastavak drugih naših društvenih paralelizama, a koji se očituju već od 1991. godine u otvorenom protežiranju borbe za, prije svega, posebno srpske nacionalne interese u BiH, a onda i hrvatske, nasuprot probosanskim interesima očitovanih u multietnički komponiranom bosanskom društvu s početka devedesetih, što je svoje utjelovljenje imalo u multietničkom sistemu vlasti i uređenju društva nezavisne Republike Bosne i Hercegovine. Naime, ovdje ćemo analizirati međusobne etnonacionalne odnose u širem bosanskohercegovačkom društvu prve polovine devedesetih godina prošlog vijeka, s fokusom na oblast jezičkih prava, a naročito s fokusom na analizu međusobnog odnosa hrvatskog i bosanskog jezika u širem bh. društvu (s posebnom pažnjom na Mostar i Hercegovinu). Kao postavljene zadatke uzimamo u obzir analizu uređenja statusnih pitanja maternjeg jezika u društvu, direktno očitovanih kroz zakonske okvire sadržajno predstavljene u pojedinačnim službenim listovima ovog vremena u BiH. Paralelno, po dostupnoj arhivskoj građi analizirat ćemo i praktično stanje u odnosima između hrvatskog i bosanskog jezika u bosanskohercegovačkom školstvu prve polovine devedesetih. Dodatno, u kontekstu sagledavanja realne podloge za ostvarenje jezičkih prava i jezičke pravde, suprotstavljene jezičkom imperijalizmu, analizirat ćemo i demokratsku volju bh. građana s početka devedesetih godina prošlog vijeka, po dostupnim rezultatima popisa bh. stanovništva. Cilj istraživanja jeste sagledati početak paralelizama u bh. školstvu očitovanih i na osnovu različitih pristupa pojedinačnim maternjim jezicima u Bosni i Hercegovini. Drugi cilj je postaviti realni početni okvir za potpuniji analitički uvid u pravi karakter odnosa maternjeg jezika i uređenja bh. školstva, kako u našoj prošlosti, tako i u sadašnjosti i u budućnosti. Uz osnovanu pretpostavku da se odnos prema pojedinačnim jezičkim pravima direktno očituje i u kompletnom odnosu društva prema pojedinačnim etnonacionalnim pravima, i da kompletno uređenje društva i države direktno diktira i odnos prema pojedinačnim segmentima društva, cilj je izopćiti jezik iz popisa opisanih direktnih uzročnika velikih društvenih podjela, ne zanemarujući pritom i naročitu detaljnu analizu ipak donekle svakako postojeane značajnije uloge jezika i kao posebnog sredstva (samo jednog od sredstava, ali ne posebnog uzroka i direktnog uzročnika) za uređenje pojedinačnih društvenih pitanja, kao što je to npr. školstvo; pri čemu se ovdje naročita pažnja pridaje analizi koncepta otvorenog ili skrivenog jezičkog imperijalizma, neosjetno prisutnog pod krinkom dobrih namjera u afirmiranju i njegovanju pojedinačnih jezičkih i etnonacionalnih prava.

U sociolingvističkom kontekstu jezički imperijalizam posmatra se kroz model uspostavljene društvene hijerarhije kojom se jedan jezik postavlja kao dominantan nad drugim jezicima, čime se u društvu uspostavlja nejednakost i nepravda, pa se u širem društvenom kontekstu govornici jednog jezika privileguju, a govornici drugih jezika se diskriminiraju. Posljedice ove dominacije, privilegije ili prevlasti u društvu, direktno se s jezičkim imperijalizmom prožimaju i u segmentu kulture, u obrazovanju, ili u medijima; a zatim u vojsci, u politici, u sudstvu i slično, te su konkretna posljedica drugih vidova imperijalizma. Imperijalistički upostavljena

hijerarizacija često ima ideološku podlogu i dodatno se nastoji racionalizirati ili opravdati, što u društvu za posljedicu ima nejednaka prava za različite pripadnike uže i šire društvene zajednice.

Analizi jezičkog imperijalizma pristupa se iz perspektive podređenih i diskriminiranih, a ne iz perspektive dominantnih ili hegemonističkih društvenih grupa.

U kontekstu bosanskohercegovačkog i šireg južnoslavenskog društva, problem jezičkih prava, naročito u statusnim pitanjima maternjeg jezika i maternjih jezika u obrazovnom sistemu, u neraskidivoj je vezi sa širim burnim historijskim dešavanjima i političkim podjelama ili zbližavanjima. U Bosni i Hercegovini, podjele su vidljive još i danas, tri decenije nakon započetih posljednjih etnonacionalnih trvenja i borbi za prevlast i dominaciju u prvaj polovini devedesetih godina prošlog vijeka.

Autokratski i demokratski režimi unutar bh. društva prve polovine devedesetih: pravo, pravda i imperijalizam

U Bosni i Hercegovini je nakon prvih demokratskih (preciznije, višestranačkih) izbora krajem 1990. godine, već na prvim sjednicama Skupštine došlo do neslaganja između zastupnika vladajućih stranaka, i to upravo kod pitanja jezika i identiteta. Već prilikom usaglašavanja teksta *Svečane izjave* „Srpski zastupnici tražili su radne materijale tiskane na ćirilici, hrvatski zastupnici na hrvatskom jeziku, a muslimanski na latinici ‘s poštovanjem bosanskohercegovačke specifičnosti“ (Lučić 2007: 112).¹

Teorija jezičke pravde (zasnovana na jezičkim pravima) i propitivanju koncepta ostvarivanja jezičkih prava i jezičke pravde važi za društveni kontekst u kojem jezik igra ulogu u stvaranju konflikta, kao što je to među narodima u bivšoj Jugoslaviji; više o ovoj teoriji, kod Fidahić (2021). Teorija jezičkog imperijalizma zasniva se na propitivanju primjera dominacije jednog jezika na račun drugih, u određenom društvenom kontekstu, bilo da je riječ o globalnom nivou (skupa s ekonomskim i političkim aspektima dominacije u svijetu), bilo da se radi o dominaciji jednog jezika nad drugim u domaćim, lokalnim okvirima. Nekada se u procesu borbe za vlastita jezička (nacionalna) prava, ne pazeći na prava drugih, u ostvarenju/ostvarivanju vlastitih prava posegne i za imperijalističkim konceptima;² više o teoriji jezičkog imperijalizma vidjeti kod Phillipson (1992). Praktično, jezičkim imperijalizmom ostvaruje se asimilacija drugih jezičkih identiteta i stvara se

¹ Interesantna je ovdje npr. otvorena hrvatska svijest o hrvatskom jeziku, dok se umjesto zalaganja za bosanski jezik s muslimanske strane daje perifrastična konstrukcija o bh. specifičnostima, što podsjeća na stanje iz šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka, kada su se upravo skupštinski materijali štampali posebno na srpskom, posebno na hrvatskom jeziku, a posebno na bh. standardnojezičkom izrazu srpskohrvatskog jezika. Detaljnu raspravu na ovu temu vidjeti kod Hodžić (2020).

² Prepoznatljiv je primjer svojevremenog društvenog uređenja Nezavisne Države Hrvatske na prosloru današnje Bosne i Hercegovine, gdje je uspostavljen autokratski sistem vlasti promovirano isključivo hrvatsko nacionalno i jezičko pravo. Iako se u osnovi radi o političkom, odnosno, društvenom a time i jezičkom imperijalizmu, nekim pogledima se ovaj primjer možda nastoji opravdati i kao borba protiv prethodne jugoslavenske unitarističke jezičke koncepcije.

diskriminacijski model društva (očitan kroz nepostojeću ili neostvarenu kategoriju jezičke pravde, direktnim potiskivanjem drugih jezičkih prava) što se očituje i u prosvjetno-pedagoškoj praksi kao sastavnom i veoma bitnom segmentu uređenja kompletnog društvenog sistema. Kao posljedica pojedinačnog ostvarenja jezičkog imperijalizma u jednoj društvenoj zajednici na sceni se javlja segregacijski model uređenja prosvjetno-pedagoške prakse u obrazovnom sistemu, ili segregacijski model društva u cjelini. U konačnici, ukupna društvena kretanja prate i pojedinačna rješenja u oblasti prosvjete, specifično u oblasti međujezičkih odnosa.

U bosanskohercegovačkoj skupštinskoj proceduri, nakon što je Skupština s početka 1991. uspjela izabrati Vladu (predsjednika Vlade, tri potpredsjednika i sedamnaest članova Vlade), u oktobru 1991. na Skupštini se našao i tzv. *Memorandum o nezavisnosti*, ili samo *Memorandum (pismo namjere)*, u kojem je naznačeno da Bosna i Hercegovina ne želi bez drugih republika biti u sastavu Jugoslavije, a da su Srbija, Slovenija, Hrvatska i Makedonija već bitno i nepovratno promijenile konstituciju Jugoslavije i stvorile novo pravno i činjenično stanje – pri čemu se isticala važeća odredba Ustava iz 1974. po kojoj je Bosna i Hercegovina demokratska suverena država ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive; a gdje je istaknuta i posebna napomena da je ovim „trajno definisan ustavni status Bosne i Hercegovine, odnosi u njoj i njeni odnosi prema drugima“, što se vidi iz sadržaja Memoranduma.³

Tako je s dnevnog reda dva puta skidana i *Deklaracija o državnoj suverenosti i nedjeljivosti Republike Bosne i Hercegovine*. Ona je u skupštinsku proceduru ušla 27. februara 1991. godine (v. Mulaosmanović 2012: 205), a posebne rasprave i sukobe izazvala je diskusija o *Memorandumu*, jer izrazita konfrontacija „dogodila se tokom diskusije o *Memorandumu o suverenitetu Bosne i Hercegovine* i *Platformi Predsjedništva o položaju Bosne i Hercegovine*“ (Mulaosmanović 2012: 209), a navodi se da su to zapravo bili ponovni pokušaji usvajanja preformulirane *Deklaracije*. Pa: „Ovaj put pokušaj je uspio, dokumenti su usvojeni, u ranim jutarnjim satima 15. oktobra 1991., što je praćeno napuštanjem skupštinske sale većine srpskih predstavnika (SDS, SPO) tokom glasanja.“ (Mulaosmanović 2012: 209). Srpska strana je potom (24. oktobra) formirala svoju Skupštinu, što je rezultiralo time da se stvore pretpostavke za formiranje RS-a, jer: „Odmah, 21. decembra 1991., istodobno kada BiH šalje aplikaciju za priznavanje nezavisnosti, zasjedala je takozvana *Skupština srpskog naroda u BiH* i odlučila, kako je rečeno u prvom članu odluke, da se ‘pristupa pripremama za formiranje *Republike Srpske Bosne i Hercegovine*, kao federalne jedinice u sastavu savezne države Jugoslavije’.“ (v. Mulaosmanović 2012: 213). U kontekstu srpskog opiranja i konfontacija u SRBiH, treba još dodati direktnu poveznicu s jezikom. Naime, po Popisu stanovništva, koji se održavao od 1. do 15. aprila 1991. godine, kod izjašnjavanja o jeziku, po volji bh. građana prevlast odnosi bosanski jezik. Konkretno, dominantnih, 37,3% bosanskohercegovačkog stanovništva opredijelilo se 1991. za bosanski jezik (za

³ Memorandum-1991.pdf (unsa.ba) (Pristup: januar 2021)

srpskohrvatski 26,5%, srpski 18,8%, hrvatski 13,4%).⁴ Kasnije je traženo da se ovi rezultati priznaju u skupšinskoj proceduri (gdje bi bosanskom jeziku već 1991. bila vraćena i zakonodavno-pravna snaga), međutim, srpski zastupnici su bili protiv. (v. Hodžić 2018)

Uporo s napravljenim koracima za priznavanje nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine, i formiranja srpske upravne jedinice u BiH, paralelno je, (tačnije, 11. novembra 1991. godine) formirana i *Hrvatska zajednica Herceg-Bosna*, koja će formalno svoje određene tražiti u okviru *Republike Bosne i Hercegovine*, a suštinski stvarati paralelizme u bh. društvu i imati svoje jednonacionalno zakonodavstvo. Već 28. augusta 1993. tako će HZHB postati „Hrvatska republika“ kao „država hrvatskog naroda“. Čak je ova „država“ imala i jednu zvaničnu fudbalsku reprezentativnu utakmicu.⁵

Učenici su školsku 1991/1992. započeli u Bosni i Hercegovini unutar Jugoslavije (prvo polugodište), da bi tokom trajanja prvog polugodišta pa nadalje u jednom dijelu imali uveden okvir i *Hrvatske zajednice Herceg-Bosne*, u drugom *Srpske republike BiH*; dok službeno 1992. završavaju razred (školsku godinu) uredbom multietničke bosanskohercegovačke vlade. Formalno, školska godina koja je započela u Jugoslaviji završila se u nezavisnoj Republici Bosni i Hercegovini. Ova (91/92), i sljedeća školska godina (92/93), naročito je značajna u pogledu analize zvanične upotrebe maternjeg jezika u bosanskohercegovačkom školskom sistemu i širem društvu, kako ranije, tako i danas. Školska 1992/1993. između ostalog je poznata i kao početak paralelnih školskih sistema novijeg vremena u Bosni i Hercegovini, a što se u velikoj mjeri zadržalo i do današnjih dana. Mnogo javno isticali fenomen „dvije škole pod istim/jednim krovom“ samo je vidljiviji slučaj ostalih dvostrukih ili trostrukih škola i drugih paralelnih društvenih ustanova „pod istim nebom“ (u jednom, ali duboko podijeljenom društvu), a što se rijetko ili skoro nikako i ne spominje.⁶

Jezički identitet(i) u Bosni i Hercegovini od 1990/1991. naovamo

Konkretno, govoreći o odnosu hrvatskog i bosanskog jezika u svjetlu teorije jezičkog imperijalizma, važno je sagledati demokratsku volju stanovnika Mostara i Hercegovine (kao centralnom području tzv. Herceg-Bosne) u pogledu odabira jezičkog identiteta (odnosno, identifikacije s jezičkim identitetom/identitetima), a posebno u poređenju s važećim pravilima, zakonima i ustaljenom praksom uređenja posmatranog društva i konkretnog političkog sistema u cjelini. Bitno je istaći da

⁴ Na Popisu iz 2013. godine za bosanski jezik bilo, opet dominantnih, 52, 86% bh. stanovništva (za srpski 30,76% i hrvatski 14,6%). (v. Popis 1991 i Popis 2013)

⁵ Poznato je da su ratnim sukobima, uz učešće i Srbije i Hrvatske, hrvatska i srpska strana u BiH svojevrtnim imperijalističkim poduhvatima osigurale dominantno jednonacionalni hrvatski i srpski prostor na području Bosne i Hercegovine, s autokratskim društvenim uređenjem. Rezultati pojedinih ratnih djelovanja dobili su i svoj pravni epilog na Međunarodnom sudu u Hagu.

⁶ Praktično, fenomen „dvije škole pod jednim krovom“ postaje primjer spajanja već ranije uspostavljenih pojedinačnih obrazovnih sistema, a u njegovoj sjeni ostaju sve druge podjele (paralelizmi) u našem školstvu i širem društvu.

tadašnje uređenje društva možemo sagledati kroz zakone u okviru Jugoslavije i zakone u okviru SR Bosne i Hercegovine; zatim kroz zakone u okviru Republike Bosne i Hercegovine i paralelne zakone u okviru tzv. Hrvatske Zajednice/Republike Herceg-Bosna, a koja „djeluje“ unutar SR BiH i R BiH – što će reći da na prostoru tzv. HZHB/HRHB koja je unutar Bosne i Hercegovine također važe i zakoni Bosne i Hercegovine. No, s obzirom na ovu činjenicu, posebno je važno sagledati kakva su bila konkretna i praktična rješenja „na terenu“.

Jezik i školski sistem u Republici Bosni i Hercegovini (1992–1995)

Ministarstvo obrazovanja je kao republički organ uprave u Republici Bosni i Hercegovini osnovano (tek) 3. juna 1992. (Član 6. Službeni list R BiH 5/92),⁷ da bi se istodobno donijeli i pravilnici o školskoj dokumentaciji i evidenciji u osnovnim i srednjim školama kojima je prvo uvedeno da se na svjedodžbama nalazi grb Bosne i Hercegovine (utisnut iznad natpisa svjedodžba, i na sredini dodatno kao vodeni znak) i natpis Republika Bosna i Hercegovina umjesto dotadašnjih natpisa SFRJ i SR BiH.

U Službenom listu R BiH 8/92. stoji: „Bosna i Hercegovina je suverena i nezavisna država građana, konstitutivnih i ravnopravnih naroda, Muslimana, Srba Hrvata i pripadnika ostalih naroda koji u njoj žive.“ Zatim, u pogledu prava konstitutivnih, navodi se: „Tri konstitutivna naroda, Muslimani, Srbi i Hrvati u BiH imaju svoje nacionalne interese, ali i interese koji proističu iz tradicije viševjekovnog zajedničkog življenja“, te da se politički i društveni život zasniva na ravnopravnosti.⁸

Termin *Maternji jezik* za ime nastavnog predmeta u školi nalazi se u *Službenom listu R BiH 22/92.*, gdje u *Uputstvu za vođenje odjeljenjske knjige* kod sekcije *Podaci o školskim pismenim zadacima*, kod predmeta *Matematika* stoje navedeni *Strani jezik* i *Maternji jezik* (što, svakako, čitamo u općem značenju, kao antonim u opoziciji za *Strani*, što je, također, navedeno u širem – a ne konkretnom smislu). U dijelu koji daje sadržaj *Imenika učenika* i ocjene iz nastavnih predmeta, među upisanim predmetima stoji samo *Strani jezik* izdvojeno od ostalih, a za sve ostale predmete je prazna rubrika (nije upisano ni konkretno ni opće ime za predmet *Maternji jezik*). (Stoji upustvo da se nastavni predmeti unose iz *Nastavnog plana i programa*).

U tekstu Ustava R BiH donesenom 24. februara 1993. (odnosno, objavljenom u *Službenom listu R BiH 5/93*, 14. marta 1993) u Članu 4. stoji: „U Republici Bosni i

---

⁷ U članu 20. Službenog list R BiH 5/92 navedeno je da ovo Ministarstvo donosi nastavne planove i programe za osnovne i srednje škole.

⁸ Dodatno, imamo i jedan veoma širok stav u kojem se navodi: „Unutrašnje ustrojstvo Bosne i Hercegovine, kao multinacionalne i multireligiozne (multireligijske, op. a.) zajednice, zasniva se na regionalnoj i lokalnoj samoupravi, koja uvažava ekonomske, kulturne, historijske i etničke kriterije. Lokalna i regionalna samouprava ne može biti u suprotnosti sa principima teritorijalnog integriteta i jedinstvenog funkcionisanja vlasti na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.“ (Službeni list R BiH 8/92) Kasnije je, u Službenom listu R BiH 3/93 donesena i *Uredba sa zakonskom snagom o provođenju odluke republičkog referenduma* na kojem su građani odlučili da je BiH suverena i nezavisna država ravnopravnih građana, naroda BiH: Muslimana, Srba i Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive.

Hercegovini u službenoj upotrebi je srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora. Oba pisma – latinica i ćirilica su ravnopravna.“ – što nije bilo u skladu s rezultatima Popisa stanovništva 1991. gdje se procentualno najviše građana BiH izjasnilo za bosanski jezik. No, već nekoliko mjeseci kasnije, u septembru 1993. amandmanom na bosanski Ustav, umjesto *srpskohrvatskog* jezika, uvrštena je formulacija kojom se navodi službeni „standardni književni jezik ijekavskog izgovora njenih konstitutivnih naroda koji se imenuje jednim od tri naziva bosanski, srpski, hrvatski“. (Službeni list RBiH, 18/93)

Ipak, pošto smo 1992. službeno već imali i nove školske svjedodžbe (s nazivom i grbom Republike BiH), a nismo još imali zakonsku regulativu o službenom jeziku, na nekim bosanskim školskim svjedodžbama/uvjerenjima za školsku 1992/1993. godinu za ocjenu iz predmeta na kojem se uči maternji jezik upisano je upravo *Maternji jezik*.⁹ Slično, u školskoj evidenciji u nekim odjeljenskim knjigama u imeniku učenika imamo u rubrikama za predmete odštampano *Maternji jezik*, pa se tako upisivalo i u vođenju nastavne evidencije.¹⁰ Također, imamo i primjere svjedodžbi za šk. 1992/1993. gdje je za predmet maternjeg jezika upisano *Bosanski jezik*.¹¹ Isto tako, već je za školsku 1992/1993. u ostaloj školskoj evidenciji i dokumentaciji (u imenicima učenika i u matičnim knjigama) redovno upisivano *Bosanski jezik*, na mjestu gdje je u Jugoslaviji stajalo *Srpskohrvatski-Hrvatskosrpski*.

U Službenom listu RBiH 24/93 od 30. novembra 1993. u izmjenama i dopunama zakona o osnovnoj i srednjoj školi stajalo je da se nastava izvodi „na standardnom književnom jeziku ijekavskog izgovora konstitutivnih naroda Republike Bosne i Hercegovine, koji se imenuje jednim od tri naziva: bosanski, srpski, hrvatski“, s tim da se u osnovnim školama prvo pismo utvrđivalo odlukom školskog upravnog odbora, a u srednjoj školi oba pisma su ravnopravna.

Također, u Službenom listu RBiH 24/93 od 30. novembra 1993. dobili smo nastavne planove i programe, gdje je na popisu predmeta kao prvi predmet upisano: Bosanski, srpski, hrvatski jezik i književnost – dakle, jednaka formulacija kao ona o jeziku nastave.¹² Indikativno je da je za „jezik nastave“ rečeno da se imenuje „jednim od tri naziva“, a da su u nastavnom planu i programu navedeni svi nazivi. Međutim, uzmemo li u obzir iste formulacije (sa zarezom između i bez veznika): bosanski, srpski, hrvatski – zaključimo da se u ovakvoj formulaciji radi o zamjenjskim nazivima (a ne o navođenju istovremeno tri posebna autonomna imena). Kako

⁹ Uvjerjenje o završenom razredu iz Gimnazije 29. novembar u Zenici (u formulaciji svjedodžbe već odštampano Maternji jezik). Na uvjerenju stoji upisano i Republika Bosna i Hercegovina, i na sredini je vođeni žig s državnim grbom. Na kraju Uvjerenja stoji natpis: Uvjerjenje se izdaje zbog nedostatka svjedočanstava i služi kao javni dokumenat od izdavanja originalnog svjedočanstva. (Podaci dobijeni direktnim, neposrednim kontaktom)

¹⁰ Primjer odjeljenske knjige iz Srebrenika za šk. 92/93. U zaglavlju je odštampan i natpis Republika Bosna i Hercegovina. U istoj školi, u odjeljenskoj knjizi za šk. 93/94. već je upisivan samo bosanski jezik.

¹¹ Svjedodžba Gimnazije Mostar. Iznad natpisa svjedodžba ima državni grb, a u nastavnim predmetima u formulaciji svjedodžbe već je odštampano *Bosanski jezik i književnost*.

¹² Moguće da je ostalo neprimjetno (nezapaženo) da se u formualciji neabecedno popisuju tri naziva za jezike, što je moguće odraz brojačne zastupljenosti stanovništva na koje se ovi nazivi odnose.

se u formulaciji nastavnih predmeta uslijed administrativne olakšice nisu pisala posebno tri naziva, nego su bila napisana odjednom tri naziva za jedan predmet, da se zaključiti da se radi o općoj a ne o konkretnoj formulaciji (sličnoj kao što se upotrebljavala formulacija *Maternji jezik*). Međutim, u oba slučaja desilo se da se data administrativna formulacija (maternji jezik, ili formulacija tročlanog naziva) bukvalno (po inerciji) nekada znala prenositi i na školske svjedodžbe i drugu školsku evidenciju i dokumentaciju, mada je korišteno i pojedinačno, konkretno ime za jedan maternji jezik (kao što je dato uputstvo za jezik u nastavi). Na ovoj tački možemo govoriti o počecima upisa tri (više od jednog) umjesto jednog maternjeg jezika u školskim svjedodžbama (što će, mnogo godina kasnije, proizvesti dodatne probleme).¹³ Slično, upisivanje u dokumentaciju i evidenciju više od jednog maternjeg jezika, desilo se i u tuzlanskoj regiji (što će, izgleda, biti jedinstven slučaj) – gdje u jednom momentu nisu upisivana ni tri ni jedan maternji jezik, već dva. Naime, u početku je i u tuzlanskoj oblasti korišten termin *maternji* (šk. 92/93), da bi potom zvanično važila i službena tročlana formulacija s kraja 93. (*bosnski, srpski, hrvatski*) ali i jedan naziv *bosanski* koji se u evidenciji upisivao s početka šk. 93/94. i na kraju u dokumentaciji za istu školsku godinu, da bi krajem 1994. (po uspostavi Federacije BiH na proljeće iste godine) u prvom broju Službenog lista Tuzlansko-podrinjskog kantona 1/94. u Članu 7. Stajalo: „Službeni jezici Kantona su bosanski i hrvatski jezik. Službeno pismo je latinica.“¹⁴ Ova odredba je bila uzrokom da se doslovno oba jezika počinju pisati i u školskoj dokumentaciji i evidenciji, kao *Bosanski i hrvatski jezik i književnost*, ili kao *Bosanski-hrvatski jezik i književnost*.¹⁵

U Mostaru, u Bihaću i u Sarajevu imamo podatke za šk. 1992/1993. da se već upisuje *Bosanski jezik*,¹⁶ što se nastavlja i kasnije. No, imamo podatak npr. za Sarajevo da su se u matičnoj knjizi vremenom našle tri različite formulacije za maternji jezik koji se uči u školi. Školske 92/93. i 93/94. *Bosanski jezik i književnost*, a 91/92. *Srpskohrvatski-Hrvatskosrpski*; dok već kod pojedinih učenika u podacima za polaganje maturalnog ispita iz maternjeg jezika od 1995. godine (znači, nakon uspostave Federacije) stoje tri imena: *Bosanski, hrvatski, srpski jezik i književnost* ili *Bosanski, srpski, hrvatski jezik i književnost*; ali i kao *Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost* (iako je u ocjenama za redovnu nastavu stajalo samo jedno ime: *Bosanski*). Također, negdje je i za maturalni ispit (u istoj školi)

¹³ Prvo službeno uputstvo o pisanju tri naziva u pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji, time i u školskim svjedodžbama (uz mogućnost odabira jednog umjesto tri naziva) imali smo krajem 2011. godine, službenom Uputom Ministarstva obrazovanja i nauke Kantona Sarajevo.

¹⁴ Ustav Federacije je u Članu. 6. Imalo istu formulaciju, s tim da je dodatno bilo propisano da se „ostali jezici mogu koristiti kao sredstva komunikacije i nastave“. Kasnije je, amandmanom 29, uvršten i srpski kao službeni: „Službeni jezici Federacije Bosne i Hercegovine su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica.“ Dostupno, ovdje: https://web.archive.org/web/20140113221125/http://parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/parlament/o_parlamentu/ustavfbih.html

¹⁵ Primjer dokumentacije učenika B. Aljukića.

¹⁶ Osnovna škola u Blagaju (Mostar), Osnovna škola Potoci (Mostar), Osnovna škola Cazin 1, Druga gimnazija Sarajevo, itd. (Podaci preuzeti iz građe Historijskog Arhiva Sarajevo i Arhiva Hercegovine Mostar, ili direktnim, neposrednim kontaktom).

idalje upisivano samo *Bosanski jezik i književnost*. Formulacija o više imena (tri, nekada i dva), odnosno, zakonske odredbe o mogućnosti korištenja bilo kojeg od tri imena jezika, vjerovatno si bile uzrokom da se obrascima za svjedodžbe već sredinom 1994. godine (v. *Službeni list RBiH 18/94*) u formulaciji predmeta za matenji jezik ostavljalo prazno mjesto za konkretno ime maternjeg jezika (prazna linija) iza čega je stajalo *jezik i književnost*, pa se ime maternjeg jezika naknadno upisivalo rukom, kao i ime stranog jezika i drugih natavnih predmeta. Službene svjedodžbe su imale državni bosanski grb s ljiljanima, iznad natpisa *svjedodžba*, i dodatno kao vođeni žig.

Već školske 1994/1995. i 1995/1996. godine imamo i u službenom *Nastavnom planu i programu* konkretnu formulaciju *Bosanski jezik i književnost*, ali i miješano, prethodnu zvanično opću formulaciju: *Bosanski, srpski, hrvatski jezik i književnost* (šaroliko, oboje za obe školske godine). No, 1994. godine nadležno Ministarstvo štampa udžbenke za osnovne škole koji u naslovu imaju samo odrednicu *Bosanski jezik*, a iste godine štampana je i *Gramatika bosankg jezika*, za sredne škole (tj. za I – IV razred gimnazije, kako je stajalo u podnaslovu).

Inače, već je 1995. iz Ministarstva za obrazovanje, kulturu, nauku i sport RBiH upućeno službeno Saopćenje, a kojm je povod bila pritužba pojedinih građana srpske i hrvatske nacionalnsoti što im se u školskoj dokumentaciji ne unosi naziv *srpski*, odnosno, *hrvatski*, već umjesto toga samo *bosanski jezik*. Odgovor Ministarstva bio je da su škole dužne na početku školovanja konsultovati učenike i roditelje „koji naziv jezika će se upisivati u školskoj dokumentaciji za konkretnog učenika“, a navedeno je da je naziv jezika za koji se učenik odnosno njegov roditelj izjasni ili „bosanski“ ili „srpski“ ili „hrvatski“ (up. Šipka 1999: 271).¹⁷ Ovaj postupak značio je direktno izbjegavanje jezičkog imperijalizma. Dodatno, tročlani, ukupni naziv sa sva tri imena, važio je za zajedničke rubrike koje se odnose na više učenika. Kasnije je, kao i danas, u ovdje naslijeđenim obrazovnim sistemima i na nivou visokog obrazovanja uspostavljen potpuni demokratski princip, gdje je u pogledu jezika uvijek moguće ostvariti vlastiti izbor. No, takvo stanje nije i u drugim dijelovima bosanske države.

Odnos hrvatskog i bosanskog jezika na dijelu prostora RBiH za koji se tvrdilo da je Hrvatska Zajednica/Republika Herceg-Bosna

Bosanski i hrvatski interesi najviše su se preklapali na području Mostara i okoline. Već od 1992. godine izlazio je službeni list HZHB, kao „Narodni list HZ H-B“ u kojem se mogu pratiti uređenja društva i društvenih odnosa na području za koje su mogli važiti odredbe donesene u takvom okviru, a koje su, praktično, već od 1992. bile u sudaru s odredbama datim (davanim) u *Službenom listu Republike Bosne i Hercegovine*.

U *Statutarnoj odluci o privremem ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna*, u prvom članu stoji: „Ustanovljava se Hrvatsko vijeće obrane (u daljnjem tekstu HVO) kao najviše tijelo izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna (u daljnjem tekstu HZ H-B)“

¹⁷ Rečeno je da je pređašnji naziv bio „srpskohrvatski“ ili „maternji“.

(Narodni list HZ H-B 1/92, str. 5), dok se u dijelu koji govori o ovlastima tijela uprave navodi i odredba o jeziku, kao: „U oružanim snagama HZ H-B u uporabi je hrvatski jezik i latinično pismo.“ (Čl. 28. Uredbe o oružanim snagama, Narodni list HZ H-B 1/92, str. 18). Početkom sedmog mjeseca 1992. donesena je i *Odluka o imenovanju članova komisije za izradu obrasca svjedodžbi za osnovne i srednje škole na teritoriju Hrvatske zajednice Herceg-Bosna* (Narodni list HZ H-B 1/92, str. 67), da bi pravilnici o školskoj dokumentaciji i evidenciji bili objavljeni skoro cijelu godinu kasnije.

U desetom broju Narodnog lista Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, od 2. 6. 1993. godine, objavljeni su pravilnici o dokumentaciji i evidenciji u osnovnoj (str. 248 – 259) i srednjoj školi (str. 259). Pravilnici su imali odrednicu: „za vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti“, a doneseni su u Mostaru, 11. maja 1993. godine od *Pododjela prosvjete kulture i športa Hrvatskog vijeća obrane* (u okviru Hrvatske zajednice Herceg Bosna unutar Republike Bosne i Hercegovine). Za osnovne škole je navedeno da škola izdaje „Uvjerenje o završenom razredu za sve učenike od I do VII razreda koje ujedno zamjeluje đaćku knjižicu“ (Čl. 23. Pravilnika za osnovne škole, Narodni list HZ H-B 10/93, str. 249). U prilogu su u Narodnom listu HZHB dati obrasci *Uvjerenja*,¹⁸ s jasno predočenim izgledom i sadržajem, kao i obrasci drugih uvjerenja o učeničkom uspjehu i svjedodžbi o završenoj školi.

U *Prijelaznim i završnim odredbama* stajala je napomena da su osnovne i srednje škole čak za šk. 1991/1992. izdavale obrasce svjedodžbi i uvjerenja gdje (je) „na sredini svake stranice otisnut je tradicionalni hrvatski grb (25 kockastih polja)“ (Narodni list HZ H-B 10/93).¹⁹ Ili, u čl. 34. *Pravilnika za osnovne škole*, stoji da je na sredini pojedinih obrazaca utisnut grb Hrvatske zajednice Herceg-Bosna. Inače, na školskim dokumentima o kojima je riječ (i za osnovnu i za srednju školu, i za šk. 91/92. i kasnije) jasno je dat (već odštampan, čak i u *Matičnoj knjizi*) predmet *Hrvatski jezik*. U čl. 21. *Pravilnika za osnovne škole* stoji da se nastava izvodi na hrvatskom jeziku. Ovdje je posebno vrijedno pažnje spomenuti slučaj obrazaca kojima se formulišu izgled i sadržaj za: *izvadak iz matične knjige rođenih, vjenčanih, umrlih*; ili primjer *uvjerenja o državljanstvu*. Narodni list HZ H-B 13/93 daje ove obrasce, a za svaki navodi *podlogu* (str. 397), što je grb Herceg-Bosne. Tako smo imali i primjer uvjerenja o državljanstvu Bosne i Hercegovine s grbom Herceg-Bosne u podlozi, i podebljanim istaknutim natpisom HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA u naslovu ispod natpisa Republika Bosna i Hercegovina. No, vratimo se pitanjima jezika.²⁰

¹⁸ Kao prvi predmet stoji već obrascem odštampan *Hrvatski jezik i književnost*.

¹⁹ Pri čemu su neke svjedodžbe (Tomislavgrad, Livno, Kupres, Prozor-Rama) imale iznad riječi „svjedodžba“ otisnut i „manji crno-bijeli hrvatski grb“.

²⁰ Manje je poznato da je mnogo bošnjačke djece šk. 92/93. pohađalo hrvatske škole u okviru Herceg-Bosne, gdje je u školama i pripadajućoj školskoj dokumentaciji nametnut hrvatski jezik ali i hrvatska nacionalna obilježja, što je povuklo za sobom i direktne javne proteste učenika koji su ubrzo takve škole morali i napustiti; a neki od njih iz istog razloga su izgubili datu školsku godinu (što je najviše primjer Stoca, Čapljine i Mostara i njegove okoline s početka devedesetih). To da se bošnjačkoj djeci u državi Bosni i Hercegovini izdaju svjedodžbe i diplome s hrvatskim nacionalnim obilježjima i hrvatskim jezikom, nije naročita rijetkost ni danas.

Tabela 1: Jezik po općinama Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine za koje se tvrdilo da pripadaju Herceg-Bosni (v. Popis 1991)

OPĆINA PODRUČJE HZ-HB i SRBiH	HRVATSKI JEZIK		BOSANSKI JEZIK	
	Br. stanovnika	Procenat	Br. stanovnika	Procenat
Jajce	12866	28,59%	15515	34,47%
Kreševo	3202	47,57%	1330	19,76%
Busovača	6753	35,77%	7791	41,27%
Vitez	9351	33,57%	10394	37,31%
Novi Travnik	9473	30,84%	10154	33,06%
Travnik	21950	31,03%	29335	41,46%
Kiseljak	9852	40,77%	9327	38,60%
Fojnica	5805	35,62%	7800	47,86%
Skender Vakuf	4424	22,78%	923	4,75%
Kakanj	11690	20,89%	25818	46,14%
Vareš	4170	18,78%	4800	21,62%
Kotor Varoš	10117	27,45%	10403	28,23%
Tomislavgrad	25920	86,37%	3000	10,00 %
Livno	28277	69,65%	4578	11,28%
Kupres	3711	38,58%	768	7,99%
Bugojno	12708	27,10%	18187	38,79%
Gornji Vakuf	10408	41,33%	13402	53,22%
Prozor	12112	61,30%	6581	33,30%
Konjic	9606	21,89%	21609	49,25%
Jablanica	1850	14,58%	7509	59,17%
Posušje	16929	98,80%	3	0,02%
Mostar	35020	27,66%	30045	23,73%
Široki Brijeg	26809	98,71%	0	0,00%
Grude	16179	98,91%	2	0,01 %
Ljubuški	25969	91,63%	1095	3,86%
Čitluk	14815	98,22%	56	0,37%
Čapljina	13248	47,51%	5462	19,59%
Neum	3768	87,12%	140	3,24%
Stolac	5890	31,53%	7093	37,97%
*Trebinje (Ravno)	854	2,76%	3634	11,72%

Praktično, govorimo li o jezičkom identitetu u okviru tzv. HZHB, uzme li se u obzir ukupan broj stanovnika koji su na Popisu 1991. odabrali ili hrvatski ili bosanski jezik, u međusobnom omjeru ovih jezika u gradovima na području tzv. HZHB

hrvatski jezik jeste bio u prednosti nad bosanskim, negdje oko 60% prema 40%, a što nikako nije smjelo biti podlogom za jedini jezički identitet u tadašnjem društvu na prostoru o kojem je riječ. Također, pogledamo li rezultate Popisa iz 1991. tako da tretiramo na jednoj strani gradove s dominacijom jednog, a na drugoj gradove s dominacijom drugog jezika, međusobni odnos hrvatskog i bosanskog jezika na prostoru tzv. HZHB postaje skoro potpuno ujednačen (po odnosu broja gradova u kojima su ovi jezici 1991. na tom prostoru bili dominantni).

Ako, uprkos navedenom, za sve pobrojane gradove podrazumijevate hrvatski društveni (politički) a time i jezički identitet, nedemokratskim postupkom napravili ste suprotno od volje građana izražene iste godine (1991) kada su svi ovi gradovi po volji hrvatskih političkih predstavnika ušli u hrvatsku zajednicu kao hrvatski društveno-politički okvir, bez obzira na to što oni to u suštinskom smislu (makar polovina njih) nikako ne mogu biti. Zato, jedino se gradovi zapadne Hercegovne, tj. Posušje, Duvno (Tomislavgrad), Livno i Kupres, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški i Čitluk, izdvajaju kao predominantno po jeziku hrvatski, uz Neum i Prozor kao krajnje tačke na jugu, odnosno sjeveru Hercegovine. Široki Brijeg se označava kao jedini grad u kojem nije zabilježeno niti jedno opredjeljenje za bosanski jezik, a i kao grad koji je uz Posušje i Grude najviše dominantan (preko 98%) po hrvatskom jezičkom identitetu. Izdvojimo li iz prostora na koji je pretendirala HZHB samo hercegovačke gradove, bosansku jezičku dominaciju imat ćemo u Stocu, Jablanici i Konjicu, srpskohrvatsku u Mostaru i Trebinju (Ravnom), a u ostalim gradovima hrvatsku (v. Popis 1991). Izbacimo li iz poređenja srpskohrvatski, u Trebinju dobijamo bosansku dominaciju nad hrvatskim jezikom, u Mostaru hrvatskog nad bosanskim.²¹

Po Popisu 2013. u sadašnjoj Bosni i Hercegovini na području nekadašnje tzv. HZHB/HRHB imamo 12 gradova s dominantnim bosanskim, a 18 gradova s dominantnim hrvatskim jezikom. Poredeći rezultate dva posljednja popisa stanovništva, Stolac, Busovača i Vitez su s prethodno dominantnog bosanskog, sada naknadno postali dominantni po hrvatskom jeziku, dok je Skender Vakuf iz prethodno dominantnijeg hrvatskog jezika nad bosanskim dobio dominaciju bosanskog nad hrvatskim (ranije je tu zapravo izrazito dominirao srpskohrvatski); a u Varešu je ostala dominacija bosanskog nad hrvatskim (ovdje je isto prije srpskohrvatski imao najvišu dominaciju). Također, Mostar je danas zadržao (minimalnu) dominaciju hrvatskog nad bosanskim (iako je i ovdje ranije po izboru građana najviše dominirao srpskohrvatski jezik). Na kraju, sada se Ravno posmatra posebno i ima hrvatsku dominaciju.

---

²¹ S tim da je pitanje Ravnog teško administrativno izdvojiti posebno od Trebinja, iako su određeni podaci poznati i u ovom kontekstu. Tako, posmatramo li isključivo Ravno i njegovu užu okolinu, 1991. u nacionalnom smislu Hrvati tu imaju većinu u odnosu od preko 80% - no, radi se o o malom broju govornika, svega dvjestotinjak stanovnika. Već na Popisu iz 2013. okolnosti su nešto drugačije, gdje u općni Ravno živi preko 3 000 stanovnika, od čega 20 Bošnjaka ili 0,62%.

Na ukupnom širem području za koji se tvrdilo da je hrvatski prostor i da pripada Herceg-Bosni imamo izrazito miješanje jezičke i etnonacionalne identitete, ali smo također u praksi imali novouspostavljene hrvatske nacionalne škole.²²

Hrvatski školski sistem uspostavljen s početka devedesetih u nadzoru Zavoda za školstvo Mostar paralelno živi i danas, nasuprot školskom sistemu pod nadzorom Pedagoškog zavoda Mostar. Samo formalno, ova dva sistema objedinjena su pod nadzorom jednog (kantonalnog/županijskog) Ministarstva za obrazovanje. Na istom ovom području i danas u mnogim mjestima bosanski jezik u školstvu i širem društvu nema svoj povoljni status, što jeste direktna posljedica jezičkog imperijalizma i drugih vidova imperijalizma.

Treba na kraju reći i to da se o hrvatskom jeziku kao dijelu ovog sistema kroz sociolingvističke uvide i dodatno pravnu struku može steći pravi dojam i jasna slika o njegovom istinskom karakteru, barem u vrijeme kad je sistem uspostavljen (početkom devedesetih). Naime, bez obzira što je sistem o kojem je riječ ujedno uspostavljen i s ciljem zaštite i promocije jednih nacionalnih (time i jezičkih) prava (u ovom slučaju hrvatskih), karakter ovog sistema je bio takav da se sam hrvatski jezik, nažalost, ovdje može izdvojiti i kao važan segment imperijalističkih društvenih nastojanja (s dobrim namjerama u pozadini), a naročito u vezi s potpunom i prisilnom kroatizacijom gradova i društva u centralnom i jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. Tako je pravni ekspert Ciril Ribičić u Ribičić (2001) skupa s elaboratom o nelegalnom i nelegitimnom uspostavljanju i djelovanju hrvatskog društva u okviru tzv. Herceg-Bosne određenu pažnju usmjerio i na hrvatski jezik kao dio takvog društva:

Propisi Predsjedništva HZ H-B kao službeni jezik HZ H-B uvode **hrvatski jezik i latinično pismo** (isticanje Ribičićevo, op. a.), na primjer u uredbi o oružanim snagama, uredbi o vojnim sudovima, o školama itd., a **ne spominju jezike drugih stanovnika** koji su živjeli u HZ H-B, **niti uređuju upotrebu drugih jezika** u HZ H-B (isticanje autorsko) (Ribičić 2001: 63–64).

Naravno, ovo se nikako ne odnosi na ukupni hrvatski jezik u BiH ili na pitanje hrvatskih jezičkih prava u BiH, a koja su još od bosanskih republičkih zakona s početka devedesetih pa dodatno i preko uspostave Federacije BiH 1994. neupitno već na demokratski način uspostavljena u bh. društvu.

Detaljnije o različitim modelima bosanskohercegovačkog školstva i pitanju međusobnog odnosa južnoslavenskih jezika u ostvarivanju pojedinačnih etnonacionalnih prava, pa i posebnog prava na hrvatski jezik u Bosni i Hercegovini pisalo se u posljednje vrijeme mnogo. Za pozitivan stav bosnista kao odgovor na ovo pitanje vidjeti radove sadržane u Palić i Kodrić (ur) (2020), s tim da možemo uputiti dodatno i na pojedinačne autorske radove Hodžić (2018, 2018a, 2020 i 2020a). O prisustvu i važnosti jezika u javnoj sferi kod nas i vezi s ratovima s početka devedesetih, vidjeti kod Kapović (2011: 46).

²² Hrvatski jezik kao dio tog školstva bio je i predmetom haške presude u predmetu *Prlić i ostali* za zločine Hrvatske i Herceg-Bosne počinjene u BiH, ali to je već ozbiljnija tema koja zahtijeva i posebno istraživanje. Slučaj Herceg-Bosne i Republike Srpske u BiH sličan je slučaju Republike Srpske Krajine koja je bila 1991. formirana u Hrvatskoj.

Zaključak

U radu smo pokazali da je u Bosni i Hercegovini i širem bosanskohercegovačkom društvu prve polovine devedesetih godina prošlog vijeka zvanično u upotrebi u školskom sistemu bio jezik koji je imao različite formulacije naziva: srpskohrvatski jezik, maternji jezik, bosanski ili hrvatski ili srpski jezik, po najstarijim zakonima RBiH; te samo hrvatski jezik po zakonima i ustaljenoj praksi u društvenom uređenju tzv. Herceg-Bosne (kao što je bio i samo srpski jezik na prostoru današnjeg entiteta Republika srpska)

Modeli obrazovanja i uređenja društva na prostoru Bosne i Hercegovine prve polovine devedesetih u direktnoj su vezi s ulogom jezika danas kao sredstva (a ne uzročnika) u procesima podjela u bh. školstvu.

Podaci o maternjem jeziku analizirani su u radu skupa s podacima o pratećim nacionalnim obilježjima jer je pitanje jezika samo dio širokog spektra pitanja kompletnog uređenja društva i države, čime jezik može biti jedan od niza sredstava a nikako direktni uzročnik velikih društvenih podjela.

U pogledu odnosa hrvatskog i bosanskog jezika u hercegovačkim školama prve polovine devedesetih, ističemo da su Zakoni Herceg-Bosne hrvatski jezik i hrvatska nacionalna obilježja nametali u širem društvu i društvenom uređenju u gradovima RBiH za koje se tvrdilo da su hrvatski i da pripadaju Herceg-Bosni, pa tako i u mnogim hercegovačkim gradovima – što je u konačnici dobilo i svoj međunarodni sudski (haški) epilog. Zakoni Republike Bosne i Hercegovine ipak pokazuju demokratski odnos prema izboru hrvatskog (ili srpskog) jezika u bh. školstvu, dok se u okupiranim dijelovima Bosne i Hercegovine provodila autokratska (jezička) politika. Fenomen „dvije škole pod jednim krovom“ samo je vidljivi i izloženi primjer spojenih već od ranije uspostavljenih posebnih (samostalnih, odvojenih) školskih sistema, a koji odslikavaju izrazito vidljive podjele bosanskohercegovačkog društva danas i miješanje koncepata autokratskih i demokratskih sistema vlasti.

LITERATURA

Arhivska građa, 2020: *Građa Arhiva Hercegovine (Arhiv Hercegovačko-neretvanskog kantona) Mostar. Građa Historijskog Arhiva Sarajevo.*

Besmir FIDAHIĆ, 2021: *Linguistic Justice at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia.* Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.

Jasmin HODŽIĆ, 2018: *Bosanski jezik: Statusna pitanja bosanskog jezika kroz historiju i historija nauke o bosanskom jeziku.* Sarajevo: Simurg media i Internacionalni univerzitet u Sarajevu.

– –, 2018a: Neki sociolingvistički aspekti imenovanja i učenja maternjeg jezika i književnosti u bosanskohercegovačkom školstvu s fokusom na Kanton Sarajevo. *Književni jezik* 29, 159–197.

– –, 2020: Sociolingvistički uvidi u rasprave o bosanskom jeziku na Mostarskom savjetovanju o književnom jeziku (1973) i Sarajevskom savjetovanju (2019). *Jezikoslovni zapiski* 26/1, 129–142.

– –, 2020a: Sličnosti i razlike u nastavi Bosanskog jezika i književnosti, Hrvatskog jezika i književnosti i Srpskog jezika i književnosti. *Zaključci, s materijalima Naučnoga savjetovanja*

Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini. Ur. Palić i Kodrić. Sarajevo: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo. 86–93.

Mate KAPOVIĆ, 2011: Language, Ideology and Politics in Croatia. *Slavia Centralis* IV/2, 45–56.

Ivica LUČIĆ, 2007: Bosna i Hercegovina od prvih izbora do međunarodnog priznanja. *Časopis za suvremenu povijest* 40/1, 107–140.

Admir MULAOSMANOVIĆ, 2012: Ka putu ka nezavisnosti. Referendum u Bosni i Hercegovini. *Historijska traganja* 10, 203–231. Pristup 20. 4. 2021 na: HT10 prijelom.indd (unsa.ba)

Ismail PALIĆ, Sanjin KODRIĆ (ur.), 2020: *Zaključci, s materijalima Naučnoga savjetovanja Bosanski, hrvatski i srpski jezik i književnost naroda Bosne i Hercegovine u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini (održanoga 6. aprila 2019. godine u Sarajevu)*. Sarajevo: Ministarstvo za obrazovanje, nauku i mlade Kantona Sarajevo.

Robert PHILLIPSON, 1992: *Linguistic imperialism*. Oxford, England: Oxford University Press.

Popis 1991 – Statistički bilten br. 233, 1993: *Etnička obilježja stanovništva (rezultati za Republiku i po opštinama 1991)*. Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine.

Popis 2013 – Knjiga 02: *Etnička/nacionalna pripadnost, vjeroispovijest, maternji jezik*. Sarajevo: Agencija za statistiku BiH. Pristup 20. 4. 2021 na: Popis 2013 BiH.

Ciril RIBIČIĆ, 2001: *Geneza jedne zablude. Ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosna*. Drugo izdanje. Jesenski i Turk. Zagreb, Sejtarija, Sarajevo. Idrija: Založba Bogataj.

Milan ŠIPKA, 1999: *Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike*. Budapest: Open Society Institute. Pristup 20. 4. 2021 na: Standardni jezik u Bosni i Hercegovini u dokumentima jezičke politike (yuhistorija.com).

Službene novine (1992–1995)

Službeni list Republike Bosne i Hercegovine

Službeni list Tuzlansko-podrinjskog kantona

Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna

Narodni list Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna

HRVAŠKI IN BOSANSKI JEZIK V R BiH (1992–1995) V LUČI TEORIJE JEZIKOVNEGA IMPERIALIZMA: JEZIKOVNA POLITIKA IN ŠOLSTVO

Razprava predstavlja statusna vprašanja hrvaškega in bosanskega jezika v bosansko-hercegovski skupnosti v prvi polovici 90. let prejšnjega stoletja. Raziskuje vprašanje maternega jezika v skupnosti, zlasti v izobraževalnem procesu v Republici Bosni in Hercegovini med letoma 1992 in 1995. Analiziran je zgolj odnos med hrvaškim in bosanskim jezikom, saj je družbeno življenje Republike Bosne in Hercegovine urejala zakonodaja Republike Bosne in Hercegovine, a tudi zakonodaja t. i. Hrvaške skupnosti Herceg-Bosna (Hrvatska zajednica Herceg-Bosna), ki je priznavala Republiko Bosno in Hercegovino in delovala znotraj nje.

V ospredju raziskave je podoba današnjih družbenih paralelizmov v Bosni in Hercegovini, zasnovana na etnonacionalnih razmerjih, ki se odraža v statusu posameznih južnoslovanskih jezikov v razdeljeni bosansko-hercegovski družbi, zlasti v šolstvu, tj. v bosansko-hercegovskem vzgojno-izobraževalnem sistemu. Današnje stanje mednacionalnih odnosov pri

posameznih statusnih vprašanih južnoslovanskih jezikov, zlasti v izobraževanju, izvira iz prve polovice 90. let prejšnjega stoletja.

Učenci so šolsko leto 1991/92 začeli v Jugoslaviji, končali pa v Republiki Bosni in Hercegovini. Glede na popis prebivalstva leta 1991 je v Bosni in Hercegovini prevladoval bosanski jezik: 37,3 % bosansko-hercegoveškega prebivalstva se je leta 1991 opredelilo za bosanski jezik, 26,5 % za srbohrvaški jezik, 18,8 % za srbski in 13,4 % za hrvaški jezik. Na območju, za katerega je bilo označeno, da pripada Hrvaški skupnosti Herceg-Bosna, je bila zastopanost hrvaškega in bosanskega jezika približno enaka.

V večetnično urejeni skupnosti je bil v skladu z zakonodajo Republike Bosne in Hercegovine v šolah najprej materni jezik, kasneje srbohrvaški jezik, po letu 1993 pa je bil v skladu z Ustavo Republike Bosne in Hercegovine sprejet dogovor, da je jezik izobraževanja ali bosanski ali srbski ali hrvaški. V šolskih spričevalih je bilo mogoče navesti katerega koli od teh treh jezikov, a so zakoni Hrvaške skupnosti Herceg-Bosna v šoli določali izključno rabo hrvaškega jezika. Ker je bila raba hrvaškega jezika zakonsko določena v Republiki Bosni in Hercegovini in v Hrvaški skupnosti Herceg-Bosna, sta v takratni bosansko-hercegovski skupnosti obstajala dva hrvaška jezika (dve različici hrvaškega jezika). Hrvaški jezik, ki je bil razširjen na območju Hrvaške skupnosti Herceg-Bosna, je bil vsiljen v šole, pozneje pa je postal del sodnih odločb, ki so obsojale prisilno hrvatizacijo takratne bosansko-hercegovske skupnosti.
